

UN VERBUM VIVENDI LATINESC ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN VEACUL AL XVI-lea: A VIA

Adrian CHIRCU
Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca
adichircu@hotmail.com

„...la langue du XVIe siècle était assez pauvre [...], mais elle avait l'avantage de connaître plusieurs formes héritées du latin et qui ne se sont pas maintenues au delà de cette époque ou qu'on emploie rarement...” (Densusianu, 1997: 732)

Abstract: In our study, we propose to examine the way in which the verb *a via* ‘to live’ has been preserved in Romanian and used in the religious texts of the XVIth century, by keeping most of its Latin meanings. Our perspective is diachronic; however, sometimes, the discussion will also make reference to synchronic language. Apart from its alternate usage in the texts with the synonym verb *a custa*, peculiar to the south-eastern part of the Dacian-Romanian territory (Banat-Hunedoara), mention should be made that, during this century and the centuries to come, the abovementioned verb has been progressively replaced by two others: one has been created in the Romanian language, *a vieţui*, while the other one is a borrowing from Old Slavonic, *a trăi*.

Keywords: vocabulary, semantics, Latin, Romanian, diachrony, verb, etymology, morphology, life of words.

0. Studiul atent al faptelor vechi de limbă¹ ne permite, fără îndoială, să explicăm păstrarea sau dispariţia unor elemente lexicale de origine latinească din limba română, de-a lungul timpului. După se ştie, elementul latinesc moştenit a fost mult mai numeros odinioară, iar martore rămân, astăzi, dialectele, care conservă un număr semnificativ de cuvinte latineşti. În acest sens, Teofil Teaha (2005: 7) afirmă că „în straturile vii ale limbii, în graiurile locale, continuă să existe numeroase cuvinte mai puţin cunoscute astăzi, dar care aparţin fondului lexical moştenit, în limba română”.

1. Revenind la situaţia din limba română veche, ne propunem să analizăm din diverse perspective (etimologică, semantică, lexicală şi morfologică) modul în care era întrebuinţat, în secolul al XVI-lea, verbul *a via*, care cunoaşte şi o formă *a vie*, apropiată de conjugarea latinească.

1.1. Elementul lexical în chestiune a mai fost interpretat de către Ovid Densusianu (1927: 40-42) şi de către Puşcariu (1936: 351-352), lingvişti care n-au luat însă, în discuţie, exemple din cele mai vechi

¹Acest studiu a fost posibil datorită implicării în cadrul proiectului PN-II-PT-PCCA-2013-4-2062 (*Identificarea şi corelarea conceptelor din manuscrise şi cărţi vechi româneşti, cu ajutorul unei aplicaţii informatice, în vederea dinamizării sociale prin valorificarea producţiei culturale* - MCVRO, derulat la Universitatea „Babeş-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu susţinerea financiară a programului PCCA 2013.

monumente de limbă literară românească, ceea ce impune reconsiderarea acestui termen și urmărirea îndeaproape a mutațiilor care au avut loc în vocabularul limbii române vechi.

1.2. În limba latină, erau folosite cu aceeași accepțiune ‘a trăi’ o serie de verbe, dintre care le-am reținut pe cele înregistrate de către Virgil Matei (MDRL 2004: 585-586): *advivo*, -*ēre*; *ago*, -*ēre*; *conficio*, -*ēre*; *dego*, -*ēre*; *spiro*, -*are*; *sum*, *esse*, *fui*; *tolero*, -*are*; *victio*, -*are*; *vivo*, -*ēre*; *versor*, -*versari*; *concordo*, -*are*; *conversor-ari*; *egeo*, -*ēre*, *secubo*, -*are*; *provivo*, -*ēre*. Se poate observa că, din bogata serie sinonimică, în limbile romanice, nu s-a moștenit un număr important de continuatori, fapt ce se poate explica prin lărgirea de semnificație a verbului *vivo*, -*ēre*², care, în timp, a dobândit multiple înțelesuri sau le-a cuprins și pe cele ale sinonimelor sale.

1.3. În perspectivă etimologică, lat. *vīvo*, -*ēre* ‘a trăi’ trimite la o formă **vīgvo*: „le *g* est tombé au présent, mais la gutturale reparait dans *vic-si*, *vic-tum* et dans le dérivé *vic-tus*. – Il semble que le latin ait retourné en *vigvo* la forme primitive, qui était **gvīvo*. Sanscrit *gīvāmi* «je vis». Grec *βίος* «la vie» (pour **γFίος*). Gothique *qius* «vivant», anglais *quick* «vivant», allemand *queck*.” (DEL 1898: 444)

1.4. Din punct de vedere evolutiv, *a vie* (ulterior *a via*) nu ridică probleme de interpretare, fiind un continuator direct al lat. *vivo*, *vivere*, prezent în toate limbile romanice (it. *vivere*, luog. *biere*, engad. *viver*, friul. *vivi*, fr. *vivre*, prov. cat. *viure*, sp. *vivir*, port. *viver*, REW³ 9411), urmând, în schimb, un tipar evolutiv specific limbii române (pierderea lui -*v*-intervocalic; cf. lat. *lavare* > (a) *la*; lat. *levare* > (a) *lua*, la care se adaugă suprimarea afixului infinitival verbal latinesc -*re*). Ulterior, s-a constituit în limbă și un derivat al său, *a învia* (< *în* + *via* sau lat. *in vivere*⁴), care s-a specializat semantic, dobândind un înțeles particular.

1.5. În ceea ce privește accepțiunile termenului, acesta apare definit în principalele noastre lucrări lexicografice, după cum urmează: în TDRG III (2005: 883), este explicat ca: I. Beleben, lebendig, machen, leben lassen. II. Leben; Resmeriță DESLR (1924: 899) se mulțumește doar să-l menționeze ca fiind format de la vorba *viu*: a fi viu, a viețui; În CADE (2010: 1482), se consideră că avem un verb arhaic, al cărui înțeles este 1. a trăi, a viețui și care a fost reintrodus în limba literară. 2. A face, a lăsa să trăiască, a da viață; Scriban (2013) nu-l menționează, iar, în DEX (2016: 1317), care reia informațiile din DLRM (1958), DLRLC (1955-1957) și DEX (1975), verbul *a via* are accepțiunile: 1. (Înv.) a avea viață; a trăi, a viețui, a exista ◊ (Despre sentimente, gesturi, atitudini) a dura, adăinui; în MDA IV (2003: 1248), sunt precizate sensurile întâlnite și în DLR XVIII (2010: 438), care conține ample descrieri ale vechilor semnificații, puternic ancorate în sfera limbajului religios.

² Pentru alte valori semantice ale verbului latinesc *vivo*, *vixi*, *victum*, *ēre*, a se vedea Gaffiot DLF (1967 : 1687-1688).

³ A se vedea și Pușcariu EWRS 1915 (1975 : 179).

⁴ Pușcariu EWRS (1975 : 179) remarcă anumite concordante cu limbile romanice : it. *avvivare*, prov. cat. sp. port. *avivar*.

Pentru autorii DLR XVIII (2010), accepțiunile sunt: I. (Astăzi rar; despre ființe) A viețui („*Totu ucigătoriu iaste omul acesta cela ce mîntui noi de mare, osînda a vie nu-lu lăsă.*”, CV, 48v). 2. (Învechit cu determinări modale) A viețui („*De păcatu părăsimu-nă și cu dereptate se viemu.*”, CV, 75v). 3. (Învechit; de obicei cu determinări nume de persoane sau cu echivalente ale acestora introduse prin prep. „cu”) a viețui („*Cel ce cu vedeara și cu audzul dereptu viia întru ei, dzi de dzi sufletul dereptului cu fărădeleage lucrurele munciia.*”, CV, 86v). 4. (Învechit; cu determinări locale) A viețui („*Toți ceia ce viia întru Asiia se audză cuvîntul Domnului Iisus.*”, CV, 2v). 5. (Învechit, rar; cu determinări introduse prin prep. „cu” sau „de”) A se hrăni („*Nu numai cu pîine viiază omul, ci și cu tot cuvîntul de iase din gura lui Dumnezeu.*”, N. Test. 1648). 6. (Astăzi rar) A se menține, a dura, a dăinui („*Printr-înșii [fii] viază familia și nu să stinge.*”, Pravila 1814). II (În limbajul bisericesc; învechit) a se scula din morți; a învia („*Vie-vor (învie-vor) morții și scula-se-vor cine-su în mormente.*”, Psalt. Sch. 509). 2. A ține în viață, a face să fie viu („*Nu postămpim de tire, vii-nă, și numele tău chiemămu.*”, Psalt. Sch.264).

1.6. Din cele expuse, rezultă că acest verb făcea parte din vocabularul fundamental al limbii române vechi, fiind atestat încă din primele scrieri („*...iară carei se tem de Domnul și viază pre învățăturile lui, au slavă și bogăție în casele lor...*”, C, EV, p. 26) și fiind întrebuințat alături de derivatul său factitiv *a învia* („*Domnul Dumnezeu, și învise den mormînt a treia zi, și noi, ce-am fost muriți în păcate, cu nusul ne-au înviate.*”, C, EV, 218, p. 199), cu o semnificație diferită însă ‘a reveni sau aduce la viață după ce a murit’ (DEX 2016: 616).

1.7. Într-o serie de interpretări etimologice, Sextil Pușcariu (1927: 704-705) discută pe marginea verbului *a învia*⁵, afirmând că acesta „ar putea fi un derivat românesc din *viu*, dar care s-ar putea reduce și la un factitiv **invivare*. Alături există și forma fără prefix *via*, care are înțeles intransitiv („a trăi”) și care, din punct de vedere formal, ar putea continua un **vivēre* (cu un schimb obișnuit de conjugare), întocmai ca mai sus amintitul *scria* < **scribēre* < *scribere*).”

1.8. Densusianu (1927: 41) consideră că descendenții lat. *vivere*, *a via*, *a vie*, cunosc, în secolul al XX-lea, o întrebuințare dialectală, fiind tot mai mult mai mult concuși de verbul de origine slavă *a trăi*, îndepărtarea verbului de origine latinească datorându-se unei omonimii întâlnite în limba veche, și anume, la prezent (indicativ și conjunctiv), cu o formă a verbului *a veni* [(să) *vie*]. Oricum, Densusianu (1927: 42) e precaut, afirmând că nu avem de-a face cu un fenomen generalizat, căci „în Banat și într-o parte a Hațegului, unde există forma *să viiie* < lat. *veniat*, nu a intrat în conflict cu *vie* = *a trăi*, deoarece aci un asemenea conflict nu-și avea rațiunea ca să se producă.”

⁵ Pentru formele gramaticale ale acestui verb, în veacurile al XVI-lea și al XVII-lea, a se vedea Zamfir I (2005: 128-137).

1.9. La rândul său, Sextil Pușcariu (1936: 351-352) reia și el discuțiile în linia avută în vedere de către Densusianu (1927), fără însă a aduce exemple concrete din paginile vechilor texte românești. Pușcariu se limitează la constatarea că „în textele noastre vechi, întâlnim foarte adesea pe *a vie*, din lat. *vivere*, pentru noțiunea pe care o redăm azi prin ‘a trăi’. Când a înlocuit acest slavism vechiul cuvânt de origine latină? Atunci când *î* începuse să se prefacă în *i*, când în textele noastre vechi grafia *viñe* începe să dispară, când deci *viu* din *vivo* și *vie* din *vivere* sau *vivat* deveni omonim cu *viu* din *venio* și *vie* din *veniat*, cu alte cuvinte, împrumutul de origine *trăi* n-a înlocuit cuvântul străvechi *vie*, fiindcă slavii exercitau asupra noastră o influență atât de puternică de ne-au impus cuvintele lor și pentru noțiuni primordiale (cum e cea de ‘*vivere*’), ci fiindcă vechiul cuvânt *vivere* s-a îmbolnăvit în urma legilor fonologiei noastre și trebuia înlocuit.”

1.10. Există și situații mai puțin frecvente în care, în același text, avem omonimia amintită: „*Cela ce vie în ceriu ride-ș de ei și Dum[nez]eu ride-ș de ei.*” (Coresi, Psalt. 1577, 1v, p. 36), „*Adecă vruiu porîncitele tale, cu dereptatea ta învie-mă, și să vie spre mine milostea ta, Doamne, spăsenie ta*” (Coresi, Psalt. 1577, 234v, p. 502), „*Fie curtea lor pustie și în satele lor nu fie cine va vie.*” (Coresi, Psalt., 1577, 127r, p. 287). Pe lângă semnificația contextuală, un rol importat îl au prepozițiile locative ce permit o interpretare adecvată a valorii verbului *a veni*. În plus, verbul *a via* e static, iar verbul *a veni* e dinamic, valori care ne pot ajuta să decelăm adecvat sensul adecvat al formelor verbale omonime la prezent.

2. Credem că argumentele invocate de către Densusianu (1927) și de către Pușcariu (1936) sunt justificate, dar ar trebui aduse și unele argumente de ordin gramatical, care au rolul de dezambiguiza omonimia invocată, aspect observabil în situațiile în care se ezită în selectarea unor morfeme specifice verbului.

2.1. Este vorba, în primul rând, despre existența în structura formelor de prezent⁶ a sufixului gramatical *-ez*, care se atașează bazei derivate, evitându-se, astfel omonimia amintită, mai ales că acest sufix nu poate apărea la verbele de conjugarea a IV-a (*a veni*). Implicarea elementelor purtătoare de semnificație gramaticală în dezambiguizarea unor omonimii e întâlnită și în alte situații, de pildă *a săra* (*sărez*) / *a sări* (*sar*).

O situație similară întâlnim și la un alt verb de conjugarea a III-a *a scrie*, care prezintă și el oscilații în folosirea unor morfeme gramaticale (Gheție ILRV, 1995: 132), fie în texte în care apare *a via*, fie în texte în care acesta nu este înregistrat: „*Și dzise Domnul lu Moisi: scriadză în carte aceasta pre pomeană și o meește urechilor lu Iosie...*” (PO, cap. 18, 14, p. 237), „*Ishod, în care scrie Moisi cum au dus afară Domnedzeu pren Moisi...*” (PO, p. 4).

⁶ Pentru alte detalii, a se vedea Minuț (2002), *passim*, și Frâncu (2009: 84-85). Acesta din urmă consideră că trecerea la conjugarea I poate fi observată mai ales la timpurile derivate din tema prezentului și că „*inovația era mai răspândită și mai evoluată în varianta bănățean-hunedoreană decât în varianta sud-transilvăneană-muntenească (reprezentată de textele coresiene)*” (Frâncu 2009: 85).

2.1.1. Astfel, textele din secolul al XVI-lea vin în sprijinul argumentelor aduse de noi în favoarea implicării informațiilor de ordin morfologic⁷, ceea ce sugerează că, adesea, erau greu de confundat verbul *a via* cu *a veni*. De exemplu, la Coresi, verbul *a via*, la formele de prezent, apare cu sufix gramatical⁸: *...iară care se tem de Domnul și viază pre învățăturile lui...* (C, EV, p. 16), *„Și zice și Solomon: Derepții în vecie viază.”* (C, EV, p. 102), *„derep ce Duhul lu Dumnezeu viază întru voi.”* (C, L, p. 245).⁹

2.1.2. Exemple asemănătoare se pot identifica și într-un text de proveniență bănățean-hunedoreană: *„...toți feciorii care vor naște aruncați-i în apă și toate carele-s feate lăsați să viadze.”* (PO, p. 182), *„Ce să nu cumva să tinză mâna sa și să ia și den lemnul vieței și să mănânce și să viadză.”* (PO, p. 21). Referitor la celelalte timpuri, omonimia gramaticală de la prezent este anulată, situație evidentă, de pildă, la timpurile trecute: *„...și cumva să nu dzici tu că nu e păcat că au viat ei așa și-s sfinți, ce ia aminte acum când au ei viat așa leage lui Domnezeu n-au fost dat afară...”* (PO, p. 21), iar o omonimie la timpurile trecutului nici nu intră în discuție, căci formele sunt diferențiate (a se vedea, de pildă, timpurile care au în structura lor un participiu: *viat* (*viat*¹⁰) (*„Încă iară să se leapede cine va fi viat în ceastă lume viața lui”*, C, EV, 67, p. 69) / *venit* *„Că această lumină întru lume venit-au, să lucrăm lucru luminat la vreamea...”*, C, EV, 189, p. 174).

2.1.3. Apariția sa, la sfârșitul secolului al XX-lea, în presa scrisă, se datorează adesea unor nevoi de ordin stilistic (vezi DLR XVIII 2010: 440: *„Satul primordial al Europei...viază ca nicăieri în Maramureșul Transilvaniei.”*, România literară, nr. 52, 1981) sau influenței limbii scrierilor vechi asupra învățaților din provinciile românești, în special în veacul al XIX-lea.

3. La cele prezentate în legătură cu verbul *a via*, trebuie adăugate și faptul că, în epoca veche, mai erau folosite și alte trei verbe cu înțeles asemănător, *a custa* (*„Custă și Sit 105 ani și născu Enos. 7. Și custă Sit, deaca născu Enos, 8 sute și 7 de ani și născu feciori și feate.”*, PO, p. 25), *a viețui* (*„Că să vor și viețui, și să ară și muri, vii vor fi carii împlu sfînta învățătură a lui...”*, C, EV, 386, p. 348) și *a trăi* (*„Iară bine iaste, frații miei, a ne dojăni aicea și să ne curățim, pînă trăim în lumea aceasta, de toate păcatele.”*, C, EV, 60, p. 62), toate ilustrând bogăția sinonimică a limbii române de odinioară.

⁷ Pentru discuții privitoare la formele verbului *a via*, vezi și Zamfir I (2005: 120-127).

⁸ Sextil Pușcariu (EWRS 1975 : 179) menționează și pentru aromână o formă cu sufix *yiedzu*, ceea ce sugerează că inovația e timpurie, de dinaintea separării dialectelor sud-danubiene (mezl. *ghies*). A se vedea și Papahagi (DDA 2013 : 620), unde avem *ziedzū* (*„va s' nă yiadză trăpură”* ‘o să ne învieze corpurile’).

⁹ Ovid Densusianu (1997: 548) observă că unele verbe de grupa I-a *„montrent un aspect particulier à cause de l'inflix -ez, etc. qui leur est ajoutée”*, printre care îl amintește și pe *a via* (*a vie*), reperat în textele epocii.

¹⁰ Vezi mai sus exemplul din (PO, p. 25).

3.1. *A custa* a fost discutat și de către Densusianu (1927: 80-84), care considera că acest verb „duce o existență efemeră și precară în unele regiuni dialectale” din zilele noastre, situație care o reflectă, într-un anumit fel, pe cea din urmă cu câteva secole. Ovid Densusianu observă că acest din urmă verb „reproduce fidel latinul *constare* = a sta mai mult timp la un loc, a dăinui, a dura, a rămâne neschimbat, a ține înainte.” (1927: 84).

3.1.1. Enunțurile de mai jos susțin această afirmație și am selectat, spre exemplificare, următorul pasaj din *Palia de la Orăștie*: „*Adam custă 130 de ani și făcu feciori pre chip și asămănătura lui și chiamă numele lui Sit. 4. Și fură dzilăle lu Adam, deacă născu Sit, 8 sute de ani și făcu feciori și feate. 5. Și fu toate vreamie vieției lu Adam 9 sute și 30 de ani și muri. 6. Custă și Sit 105 ani și născu Enos. 7. Și custă Sit, deaca născu Enos, 8 sute și 7 de ani și născu feciori și feate. 8. Și fure toate zilele lu Sit 9 sute 12 de ani și muri. 9. Și custă Enos 90 de ani și născu Cainam, 10. după carui născutul custă 8 sute 15 ani și făcu feciori și feate. 11. Și fură toate zilele lu Enos 9 sute 5 ani și muri. 12. Și custă Cainam 70 deani și făcu Malaliil. 13. Și custă Cainam, deaca făcu Malaliil, 8 sute 40 de ani, și făcu feciori și feate etc.*” (PO, p. 25)

3.1.2. La Corbea (2001: 545), *vivo*, *-is*, *-vi*, *-ere* este tălmăcit prin *viețuiescu*, *trăiescu*, *custu*, ceea ce sugerează o reducere a întrebuintării lui *a via* pe la 1700, dar și că aria de răspândire a termenului *a custa* era mai largă, din moment ce Corbea îl cunoștea. Astăzi, acest termen caracterizează graiurile bănățene și, mai puțin, alte graiuri. Teofil Teaha îl menționează și în Crișana, pe Valea Crișului Negru (1961: 219), în localitatea Călugări, cu înțelesul de ‘să te țină în viață’.

4. Apariția verbului *a viețui*, pornind de la o bază derivativă latinească (*viață* + *-ui*) este greu de explicat logico-semantic, căci, deja, în limba română, erau prezente două verbe de origine latină și unul de origine slavă. Probabil că verbul *a via*, cu sinonimele sale, *a custa* și *a trăi*, nu acopereau întru totul semnificațiile unor verbe latinești pierdute și, de aceea, s-a simțit nevoia de a inova și de a compensa anumite pierderi lexico-semantice latinești. De altfel, se poate observa în (C, EV) că *a trăi* nu cunoștea o întrebuintare largă (doar o singură formă), pe când *a viețui* cunoaște un număr ridicat de ocurențe (peste 25 de forme verbale), aspect care justifică, într-un anumit fel, pătrunderea înceată a elementului slav în limbă.

4.1. De fapt, în coloanele, DLR XVIII (2010: 513-514), se poate urmări dinamica sensurilor acestui nou verb ivit pe tărâmul limbii române, în multe situații concurându-l mai ales pe *a trăi*: 1. (despre ființe) a fi viu, a fi în viață; a-și duce existența; a trăi, a fi, a exista (rar) a ființa, (astăzi rar) a via, (învechit) a custa; (în limbajul bisericesc; despre drept-credincioși) a dobândi viața veșnică. 2. (cu determinări modale) a-și duce, a-și petrece viața într-un anumit fel, în anumite condiții, într-un anumit mediu etc.; a avea o anumită conduită, a se comporta într-un anumit fel; (învechit) a via. 3. (de obicei, cu determinări reprezentând nume de persoane sau cu echivalente ale acestora introduse prin prepoziția *cu*). 4. (cu determinări

locale) a-și petrece viața sau o parte din viață într-un anumit loc; a-și avea domiciliul, a fi stabilit cu locuința undeva; a locui, a sălășui, a trăi. 5. (cu determinări modale sau instrumentale) a-și procura cele necesare traiului, a-și câștiga existența, a se întreține (din ceva), a trăi. 6. A continua să existe, să dureze, să se mențină.

5. Cât despre verbul de origine slavă, *a trăi*, acesta a fost, mai degrabă, introdus prin slavona bisericească, izbutind, ulterior, să se impună și în limba populară, concurându-l, la un moment dat, atât pe *a via*, cât și pe *a viețui*. În general, semnificațiile acestuia sunt apropiate de cele înregistrate în DLR XVI (2010: 522-525), însă, pentru o mai mare obiectivitate de analiză, redăm și accepțiunile acestui verb de superstrat: 1. Intrans. (despre ființe) a fi viu, a fi în viață; a exista, a viețui, (învechit) a costa. 2. (adesea urmat de determinări modale) a-și duce, a-și petrece viața într-un anumit fel, a duce un anumit trai; (învechit, rar) a obârși, (regional) a pătuli, a păula. 3. intrans. (de obicei cu determinări locale) a sta, a fi stabilit undeva, a locui. 4. intrans. a-și petrece viața împreună cu cineva; a conviețui; a-și duce viața în preajma, în societatea cuiva. 5. intrans. (urmat de determinări introduse prin prep. din, de la, cu etc., cu sens instrumental sau modal) a-și procura cele necesare traiului, a-și câștiga existența, a se întreține. 6. Intrans. A continua să existe, a dura, a se menține, a dăinui, a se perpetua. 7. tranz. fig. A simți cu intensitate, a participa emotiv (la...).

5.1. Analizând intrările din dicționar, se poate observa că autorii DLR (2010), pentru verbul *a trăi*, nu rețin și semnificația *a via*, ceea ce sugerează că aceste două verbe aveau, într-o oarecare măsură, sensuri diferite și că verbul *a trăi* e mai apropiat ca semnificație de verbul *a viețui*. La rândul său, verbul *a via* este mai mult ancorat semantic în realitatea imediată, iar verbul *a trăi* este, mai degrabă, durativ. Această constatare a noastră are însă caracter general, iar nu exclusivă, căci, uneori, sunt contexte în care semnificațiile totuși se întâlnesc.

5.2. În vechile texte din veacul al XVI-lea pe care le-am consultat: *Catehismul lui Coresi* (TR 1982), *Pravila lui Coresi* (TR 1982), *Fragmentul Todorescu* (TR 1982), *Glosele Bogdan* (TR 1982), *Prefețe și epiloguri* (TR 1982), DÎ (1979), CS (1993), PH (2005), Prav. 1581 (1971), TS (1971), MI (1977), CP¹ (1976), C, TETR² (1963), PS (1916), PO (1968), CL (1930), C, EV (1915), se poate observa că verbul *a trăi* fie lipsește, fie era rar folosit, de unde putem presupune că a intrat mai târziu în limbă, venind dinspre limbile slave din grupul sudic, iar folosirea verbului discutat în acest studiu (*a via*) era una comună, în ciuda omonimiilor contextuale cu verbul *a veni*.

6. Demersul întreprins confirmă încă o dată că influența slavă nu a fost una intensă dintru început, căci ceea ce li se dezvăluie specialiștilor în textele vechi este rezultatul unor acumulări lexico-semantice succesive anterioare (Rosetti, 1954, 1956; Mihăilă, 1960), adesea greu de sesizat, însă putem afirma că, din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, influența slavă scade, cedând loc altor influențe (Gheție, 1997: 377-421; Chivu 2000: 74-143), care vor contribui succesiv la lărgirea inventarului lexical românesc.

Faptele ilustrate în acest studiu vin să întărească afirmațiile Floricăi Dimitrescu (2014: 10), care susține că se pot „urmări sensul/sensurile, etimologia, cantitatea etc. unor cuvinte [...], totul determinat de tipul de texte prezente predominant în sec. al XVI-lea, cele cu caracter bisericesc.”

Bibliografie

a) Studii:

- CHIVU, Gh., 2000, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București: Editura Univers Enciclopedic.
- DENSUSIANU, Ovid, 1997, *Histoire de la langue roumaine*, tomes I (*Les origines*) et II (*Le seizième siècle*), ediție critică și note de V. Rusu, prefață de B. Cazacu: București: Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”.
- DENSUSIANU, Ovid, 1927, *Lexicul secolului XVI*, curs ținut la Facultatea de Litere și Filosofie: Universitatea din București.
- DIMITRESCU, Florica, 2014, *Din lexicul limbii române vechi, și nu numai*, București: Editura Universității din București.
- FRÂNCU, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Iași: Editura Demiurg.
- GHEȚIE, Ion (coord.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, autori: Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu, București: Editura Academiei Române. (ILRV)
- MIHĂILĂ, G., 1960, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București: Editura Academiei Române.
- MINUȚ, Ana-Maria, 2002, *Morfosintaxa verbului în limba română veche*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
- PUȘCARIU, Sextil, 1936, „Pe marginea cărților (V)”, in: *Dacoromania*, VIII (1934-1935), Cluj, pp. 276-358.”
- PUȘCARIU, Sextil, 1927, „Etimologii”, in: *Dacoromania*, IV (1924-1926), partea a II-a, Cluj, pp. 641-738.
- ROSETTI, Al., 1956, *Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, București: Editura Academiei Române.
- ROSETTI, Al., 1954, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române (sec. VI-XII)*, București: Editura Academiei Române.
- TEAHA, Teofil, 2005, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București: Editura Academiei Române.
- TEAHA, Teofil, 1961, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București: Editura Academiei Române.
- ZAMFIR, Dana-Mihaela, 2005-2007, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, vol. I-II, București: Editura Academiei Române.

b) Dicționare:

- BRÉAL, Michel; BAILLY, Antoine, 1898, *Dictionnaire étymologique latin*, quatrième édition, Paris: Librairie Hachette. (DEL)

- CANDREA, I.-A; ADAMESCU, Gh., 2010, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, 1 (*Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* (1) de I.-Aurel Candrea), ediție anastatică îngrijită și prefată de I. Oprișan, București: Editura Saeculum I.O. (CADE)
- CORBEA, Teodor, 2001, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ed. Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca: Editura Clusium. (DLVI)
- COSTINESCU, Mariana et alii, 1987, *Dicționarul limbii române literare vechi*, București: Editura Științifică și Enciclopedică. (DLRLV)
- ***, 2016, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediție revăzută și adăugită, București: Editura Univers Enciclopedic Gold. (DEX)
- ***, 2010, *Dicționarul limbii române*, tomurile XVI (T) și XVIII (V-vizurină), București: Editura Academiei Române. (DLR)
- ***, 1956, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. II (D-L), București: Editura Academiei Române. (DLRLC)
- ***, 1958, *Dicționarul limbii române moderne*, București: Editura Academiei Române. (DLRM)
- GAFFIOT, Félix, 1967, *Le Grand Gaffiot. Dictionnaire Latin-Français*, nouvelle édition revue et augmentée sous la direction de Pierre Flobert, Paris: Éditions Hachette. (DLF)
- MATEI, Virgil, 2004, *Dicționar român-latin*, București: Editura Paideia. (MDLR)
- MEYER-LÜBKE, W., 2009, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 7. unveränderte Auflage, Heidelberg: Universitätsverlag Winter. (REW)
- ***, 2003, *Micul Dicționar Academic*, volumul IV (Pr-Z), cuvânt înainte de Eugen Simion, prefată de Marius Sala, București: Editura Univers Enciclopedic. (MDA IV)
- PAPAHAGI, Tache, 2013, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, édition anastatique, editori Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, București: Editura Academiei Române. (DDA)
- PUȘCARIU, Sextil, 1975, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, zweite. unveränderte Auflage, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1975. (EWRS)
- RESMERIȚĂ, Alexandru, 1924, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova: Institutul de Editură «Ramuri». (DESLR)
- SCRIBAN, August, 1939, *Dicționarul limbii românești*, Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”. (Scriban)
- TIKTIN, H., 2005, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band III (P-Z), Cluj-Napoca: Editura Clusium. (TDRG)

c) *Corpus*:

- ***, 1981, *Codicele voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București: Editura Minerva. (CV)

- ***, 1993, *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București: Editura Academiei Române. (CS)
- CORESI, 1914, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, vol. I (Textul), București: Atelierele Grafice Socec & Co. (C, EV)
- CORESI, 1930, *Lucrul apostolesc*, ediție de Ion Bianu, București: Tiparul Cultura Națională. (CL)
- CORESI, 1976, *Psaltirea slavo-română* (1577) în comparație cu Psaltirile coresiene din 1570 și din 1589, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, București: Editura Academiei Române. (Coresi, Psalt. 1577)
- CORESI, 1963, *Tetraevanghel* (Brașov 1560-1561), comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești (1574), ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București: Editura Academiei Române. (C, TETR²)
- ***, 1979, *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș, București: Editura Academiei Române. (DÎ)
- ***, 1971, *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* (1551-1553), studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, București: Editura Academiei Române. (TS)
- ***, 1977, *Manuscrisul de la Ieud*, text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, București: Editura Academiei Române. (MI)
- ***, 1968, *Palia de la Orăștie* (1581-1582). Text – Facsimile – Indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București: Editura Academiei Române. (PO)
- ***, 1971, *Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București: Editura Academiei Române. (Prav. 1581)
- ***, 1916, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește*, edițiune critică de I. A. Candrea, vol. I-II, București: Atelierele Grafice Socec & Co. (PS)
- ***, 1982, *Texte românești din secolul al VI-lea*. I. Catehismul lui Coresi, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Todorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*, ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon, coordonator Ion Gheție, București: Editura Academiei Române. (TR)